

А. О. Худолій,

Національний університет «Острозька академія», м. Острог

КАРТИНА СВІТУ АМЕРИКАНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОМОВ ПРЕЗИДЕНТІВ США)

Розглянуто особливості концептуальної картини світу президентів Сполучених Штатів Америки. Здійснено аналіз політичної промови, її функціональної спрямованості. Висвітлено комунікативно-прагматичну спрямованість промов американських президентів. Виокремлено базові поняття картини світу американських політиків.

Ключові слова: картина світу, політична промова, функція, комунікація, оцінка.

Рассмотрены особенности концептуальной картины мира президентов Соединенных Штатов Америки. Проведен анализ политических речей, их функциональной направленности. Освещена коммуникативно-прагматическая направленность речей американских президентов. Выявлены базовые понятия картины мира американских политиков.

Ключевые слова: картина мира, политическая речь, функция, коммуникация, оценка.

The article deals with peculiarities of conceptual picture of the world of the United States presidents. Analysis of political speeches is made. Functional orientation of political speeches is described. Communicative and pragmatic orientation of political speeches delivered by American presidents is highlighted. Basic notions of the picture of the world of American presidents are distinguished.

Key words: picture of the world, political speech, function, communication, assessment.

Постановка проблеми. В умовах ключової ролі США набуває актуальності дослідження чинників, що відображають спосіб мислення та поведінки американських політиків. Питання впливу політичних промов (що відображають картину світу американців), на свідомість виборців, їхнє мислення та поведінку залишилося осторонь наукових досліджень, що створює сприятливий ґрунт для лінгвістичних і політологічних розвідок цього питання.

Аналіз останніх досліджень. Підхід до оцінки промов американських лідерів передбачає аналіз різних аспектів політичної комунікації. Лінгвістичний аналіз політичного дискурсу американських президентів здійснила О. С. Фоменко [16]. Національно-культурну специфіку дискурсу вивчав П.М. Донець [4]. І. В. Андрусак аналізувала лексику політичної коректності, зокрема номінативний та прагматичний аспекти [2]. Н. М. Миронова акцентувала увагу на оцінній складовій у політичних промовах [11]. К.С. Серажим узагальнила існуючі підходи до дискурсу, зосередивши увагу на соціолінгвальних особливостях дискурсу [15]. А. П. Чудінов присвятив низку праць новому напрямку лінгвістики – політичній лінгвістиці, в якій аналізує політичні промови, використовуючи ширший комунікативний підхід [17]. О. І. Шейгал вивчала жанрові особливості політичних текстів [18]. Прагматико-функціональні особливості політичного дискурсу США та України вивчала І. С. Бутова [3]. Численний науковий доробок українських та російських вчених свідчить про суттєві зміни у підходах до аналізу лінгвістичних особливостей політичних промов американських лідерів. Незважаючи на численні дослідження, аналіз типових особливостей картини світу американських політиків, зокрема промов американських президентів Сполучених Штатів залишився поза увагою науковців. Ми вбачаємо наше завдання в аналізі базових понять картини світу американських президентів, відображених у політичних промовах.

Стаття опирається на положення праць у галузі лінгвістики тексту та прагматики, у яких увага акцентується на осмисленні характеристик та функцій текстів політичної комунікації.

Особливістю політичних промов є їхня оцінність, яка закладена в лексиці, якою послуговуються політики. Матеріалом для аналізу слугують промови президентів США.

Власне **актуальним** виявляється аналіз політичної промови, її функціональної спрямованості в світлі базових понять картини світу американців.

Метою даної статті є дослідження функціональних характеристик і особливостей картини світу американських політиків. Мета передбачає виконання таких **завдань**:

1. Висвітлити особливості політичних промов;
2. Виокремити базові поняття картини світу американських політиків;
3. Виокремити та описати ключові концепти в промовах американських політиків.

Ми розглядаємо політичну промову президентів як форму публічного виступу, процес комунікації і як один з видів соціальної дії. Оскільки така промова реалізується як дія, за якою стоять досить широкі групи суспільства, то передбачається і високий ступінь її суспільного впливу. Діючи в полі визначеної формальності, політична промова набуває яскраво вираженої функціональності і зорієнтована на прагматично обґрунтовану презентацію очікуваних змістово-понятійних структур. Загалом основний зміст політичних промов полягає в тому, щоб сформулювати цілі, цінності і суспільно-політичну стратегію однієї політичної групи щодо виборців, а також щодо своїх політичних опонентів.

Політична промова – прагматично спрямована, тобто має стратегічні і тактичні завдання [1, с. 15]. Будь-яка політична промова потенційно, в стратегічному сенсі, спрямована на зміну або підтримку поточної політичної ситуації, на перерозподіл або підтримку існуючого балансу сил влади. Її базовою інструментальною функцією є боротьба за владу. У межах всього соціуму вона виконує функцію інтеграції та диференціації. Інтеграція виявлялася, наприклад, упродовж періоду «холодної війни», коли політичні промови американських президентів сприяли згуртуванню народу в протистоянні з ворогом, яким на той час був СРСР. Функція диференціації сприяла відчуженню групових агентів зовнішньої політики. Політичні промови виконують функції

інтерпретації та орієнтації, оскільки під час виступу політики пояснюють значущість тих чи інших подій, розкривають їхні причинно-наслідкові зв'язки та кореляції з іншими подіями, роблять висновки і дають певні оцінки. Доповнює спрямованість політичної промови функція контролю, згідно з якою політик намагається створити передумови для уніфікації поведінки, думок, почуттів і бажань значної кількості індивідів, тобто маніпулювання суспільною свідомістю.

Аналіз промов американських президентів свідчить, що існує певна схема загальної моделі світу, вкоріненої у свідомості американців. А виступи американських очільників вписуються в існуючу модель стереотипних уявлень про світ та місце США в цьому світі. Зазначені промови містять найбільш ефективні моделі впливу. У промові справедливість і добро неодмінно перемагають згідно з усталеним уявленням американців про добро та зло. Добром є США, а інших можна асоціювати зі злом. Традиційно промови американських президентів вибудовуються за такою схемою: Президент (герой) + негативні обставини (перепони) в політиці → зусилля (зовнішня політика) = Результат / Зміни (винагорода).

Негативним героєм може бути й країна, що підтримує тероризм (такими країнами були Афганістан, Ірак). І зрозуміло, негативний герой має бути покараним. На разі може трапитися, що зазначений герой добивається тимчасових успіхів, але він приречений зрештою на поразку. Тут спрацьовує інша модель розвитку подій: Негативна країна + позитивні обставини = негативні наслідки.

Компонентом політичних промов є концепти, які відображають погляди політичного діяча, його бачення та сприйняття реалій. Це складні утворення, що охоплюють як хибну, так і правдиву інформацію. Концепти слугують стандартом політичного мислення, втілюють моделі поведінки, впливають на політичні рішення мас, спричиняють певні зрушення в людській свідомості та формують образи тих чи інших народів.

Висвітлення цього аспекту здійснюється на широкому історичному тлі. На разі використано, окрім контент-аналізу, праксеологічний та системний методи. Контент-аналіз дав змогу виявити концепти американських президентів – Дж. Буша-ст., Б. Клінтона, Дж. Буша-мол. та Б. Обами. В їхній картині світу домінуючими є такі: «гегемоністські амбіції», «боротьба за свободу», «боротьба з тиранією», «війна», «мирні ініціативи», «ворог» та «друг». Індикаторами виявлених концептів стали найбільш уживані категорії, зокрема «Богообраності», «американської місії», «світового лідерства», «вільних народів світу», «демократії», «диктатури», «агресії», «війни», «військової могутності», «збройних сил», «мирного співіснування», «мирних угод», «роззброєння», «образу ворога», «загроз», «небезпеки», «друзів» і «союзників». Кількісні методи дослідження стали в нагоді для з'ясування значущості проблем безпеки, національних інтересів та міжнародного співробітництва для американських політиків. Виявлені концепти в риториці американських президентів не виникли спонтанно, вони пройшли період зародження та визрівання. На їхнє формування вплинули політичні традиції.

Американці керуються усталеними уявленнями про організацію світу, під яку вони підводять ті чи інші факти [13, с. 182]. Більшість американців поділяють думку про те, що сила має бути використана на добру справу. Вони вірять, що Америка має своє призначення і що їхня доля бути багатими і великими згідно з волею Бога. Навіть ті, хто критикує уряд і виступають проти війн вірять в те, що Америка ефективна і що є її особлива місія і доля у справах цілих народів. Більшість американців вірять у те, що США може вплинути на стан справ у цілому світі, оскільки Америка має відповідальність [19, с. 25].

Серед американців поширена віра в унікальність своєї нації, що походить з переконання в те, що призначення цього народу полягало у формуванні його в дикій природі, яка сама була частиною народу і водночас яка потім мала перетворитися у частину народу. Тому американці були хрестоносцями, воїнами, що несли цивілізацію та свободу дикій природі. Є багато тих, хто пам'ятає президента Ф. Рузвельта, який проголосив Америку «арсеналом демократії», потужною промисловою фортецею, що поставляла зброю демократичним країнам під час другої світової війни. Образ нації як арсеналу-фортеці, заповненої горами найкращої зброї, і водночас, самодостатньої, ізольованої, у світі небезпеки, все ще є важливою частиною міфічного образу у свідомості американців. Вона є образом Нового світу, фортеці, заповненої воїнами, які воліють передати найкращу зброю решті людства, яке все ще живе в умовах дикої природи [19, с. 26].

Концепти відіграють важливу роль у формуванні образу світу як окремої людини, так і суспільств. Аналіз концептів американських політиків свідчить про те, що існує певна схема загальної моделі світу. Виступи американських президентів вписуються в існуючу модель ментальних і вербальних уявлень про світ та місце США в цьому світі. Промови політиків ще й до того несуть найбільш ефективні моделі впливу. У промові має бути рівновага, а справедливість і добро перемагає, в будь-якому випадку добро має перемогти згідно з усталеним уявленням американців про добро та зло.

Концепцію образу світу запропонував і проаналізував О.М. Леонтьєв, який підкреслював, що образ світу не є дзеркальним відбитком у свідомості людини та суспільства явищ і процесів дійсності. Образ світу – особлива конструкція, що формується такими інститутами, як сім'я, школа чи ЗМІ. Будь-яка нова інформація повинна вписатися в існуючий образ світу інакше вона буде відкинута особистістю або групою. Недолік інформації, в свою чергу, компенсується деталями, взятими з образу світу [10, с. 251–261].

Стійкість образу світу можна досягнути за рахунок свідомого та конструйованого керування його не тільки за допомогою ЗМІ, але й більшістю інших інститутів соціалізації особистості [10, с. 251–261]. Систему настанов і образів, на основі яких побудовано уявлення середнього американця про американські цінності, демократію, місце та роль Сполучених Штатів в світовому політичному процесі, постійно постулюють та відтворюють ЗМІ. Тим самим, образ світу середнього американця надійно захищений не тільки від нав'язування протилежних думок чи оцінок, але й проти впливу очевидних фактів (наприклад, від інформації про опір іракців «демократичній місії» військ США). Політична сфера – це важлива частина національної культури, в якій важливу роль відіграє мовна картина політичного світу.

Мовна картина політичного світу США є складним утворенням ментальних одиниць (концептів, настанов, міфів, цінностей тощо), що відносяться до політичної сфери комунікації та політичному дискурсу [17, с. 46]. Зазначені вище ментальні одиниці політичних текстів більшою чи меншою мірою нав'язують людині (читачу/слухачу) певне бачення світу, особливо в аспекті його категоризації та оцінки. Цілком закономірно, що політики в реальному житті відтворюють типові моделі поведінки, що узгоджуються з існуючими уявленнями та настановами.

Особливості менталітету жителів США пов'язані з поняттям *американського суспільства*. Під американським суспільством розуміють мультирасове суспільство, домінуюче становище в якому займають представники двох рас – європеїдної і негроїдної, білої та чорної [6, с. 132].

Стереотипні уявлення про мультирасове суспільство входять до наївної картини світу американського народу, однією з основних характеристик якої – етноцентричність, що знаходить відбиток у суспільних нормах, цінностях та соціальних стереотипах. Поняття американське суспільство пов'язане з поняттям національний характер.

Національний характер – це своєрідне, специфічне поєднання загальнолюдських рис у конкретних історичних і соціально-економічних умовах буття нації [7, с. 194]. Як відомо, воно означає фіксацію певних типових рис. Ці риси найчастіше виявляються в тих випадках, коли йдеться не про окремих людей, а про групи. В американському суспільстві переплітаються національні та соціальні характеристики. Головною сферою виявів національного характеру є різноманітна діяльність, тому його дослідження здійснюється за допомогою аналізу продуктів цієї діяльності: поряд із вивченням звичаїв і традицій особливого значення надають аналізу стереотипів.

Дослідники національного характеру американської нації не без підстав зазначають, що його підґрунтям є характер англійців. Переселенці зі Старого світу перенесли на новий контингент індивідуалізм, схильність до практицизму, енергійність. Але за нових умов ці риси набули інших форм вияву. Якщо індивідуалізм англійців був пов'язаний насамперед із вимогами політичної рівності, то американський – з економічною незалежністю, ідеєю вільного підприємництва [7, с. 194]. Нормою і цінністю американців є впевненість у собі, енергійність, діловитість. Час, власний престиж, гроші – це те, що вони найбільше цінують. Звідси їхня обов'язковість, економічність, ошадливість. Ці якості поєднуються зі знеособленістю міжособистісних контактів, їхньою стандартизацією.

О. Семітко вважає, що в політичну культуру через ЗМІ проникли найбільш стійкі міфологічні образи і уявлення давніх людей про порядок, гармонію, дисгармонію, діяння і відплату, норму, звичай і наслідки їхнього порушення. В кожній політичній культурі ці образи та ідеї усвідомлюють у поняттях, категоріях і вони входять у побут та звички народу [14, с. 110].

Фахівці акцентують увагу на усвідомлення своєї «вартості», класичності «американської ментальності». Історичні чинники, визначені з давніх часів, ставлять США на рівень геополітичної «межовості», яка пізніше переростає в соціопсихічну та культурну «межовість» – існування людини на межах «боротьби, страждання, загрози смерті» (К. Ясперс) [8, с. 50]. Звідси – виділення вищих ідеалів – турбота про збереження свободи, незалежності. Усвідомлення себе як вартості породжує активну позицію. Витоки беруть свій початок з часів перших поселенців, що проживали на межі між освоєним світом, диким та неосвоєним.

Дослідники американського характеру приділяють увагу такій невід'ємній рисі американського менталітету, як емоційно домінанта. Схильність до рефлексії співвідноситься з емоційно-чуттєвим характером і зменшує роль раціонально-вольового компонента психіки. Можливо саме тому американський електорат є досить сприйнятливий до різноманітних політичних маніпуляцій, побудованих на стереотипних образах ворогів чи борців за свободу. О. Донченко, Ю. Романенко зазначають, що американець мислить в категоріях «я – ти», «я – ми» (як європеєць), чи «я-природа». І якщо найближче оточення (батьки, друзі) мають шанси на взаєморозуміння, то будь-який інший, незнайомий уже не сприймається як рівний. Якщо мале референтне коло виступає продовженням «я» і оцінюється в логіці інструментального інтересу, то «чужих» можна експлуатувати, тобто ставлення до них буде не соціальним, а біологічним [5, с. 36–244].

Основу американської картини світу складають цінності, що регулюють взаємовідносини людей та визначають способи ціннісного освоєння середовища. Політичні цінності – це позитивне чи негативне відношення до об'єктів і явищ навколишнього світу (політичних реалій) [9, с. 157]. Відмінності в цінностях передбачають можливість конфліктів цінностей. В термінах зовнішньої політики, зокрема періоду протистояння США та СРСР, ціннісні орієнтації мають такий вигляд: *вбити комуніста – добре, допомогти комуністу – погано* (розрядка моя). З політичною культурою тісно переплітається національна свідомість.

Національна самосвідомість американського народу – ядро національної свідомості. Вона виступає стрижневою системою оцінних відносин та раціонально-ціннісних уявлень, необхідних для відповідного самовизначення людини в духовному та соціально-політичному житті. Генеза національної самосвідомості американського народу, що є тривалим історичним процесом, пов'язана з формуванням і укоріненням в психіці представників американської спільноти антитези «ми» і «вони». Усвідомлення себе як члена певної групи, цілісності («ми») будується на протиставленні представникам іншої групи («вони») [12, с. 309].

Основу антитези «ми» – «вони» зазвичай формує один або кілька найбільш яскраво виражених зовнішніх ознак, характерних для «них» на відміну від «нас». Це можуть бути фізичні дані, соціокультурні ознаки (інша мова, традиції), релігійні вірування, соціально-економічний уклад життя, політичний устрій, ідеологічна доктрина. Фіксація одного чи декількох таких незвичних ознак супроводжується їхнім негативним оцінюванням («вони» завжди «погані», оскільки відрізняються від «нас», за тим же визначенням, безумовно «хороших»). Їхня зовнішність, звичаї, традиції, спосіб життя тощо, як правило, «неправильні». «Їм» приписують всі можливі негативні, «нам» – всі можливі позитивні якості [12, с. 310].

В дії антитези «ми» та «вони» виявляється вплив природного психологічного механізму, засобом якого людина усвідомлює свою національно-етнічну та соціальну приналежність. За допомогою цієї антитези людина

ідентифікує себе зі своєю групою, поділяючи її цінності, ототожнюючи себе з усім позитивним, еталонним, властивим тільки цій групі. І в цьому контексті важливим є політичний образ світу, кожної людини (американця). Вагома роль у політичній картині світу президента, оскільки його бачення світу здійснює вплив на життя не тільки однієї країни, але й цілого світу, як це спостерігаємо на прикладі американських президентів.

Для політичного лідера найбільш характерним є існуючий яскравий і деталізований образ світу поряд з сильним бажанням втілити його в життя. А для президента США стає незворотнім бажання за допомогою важелів влади втілити свій образ-схему, зробити її реальністю [12, с. 146]. В структурі цього образу-схеми центральне місце займає образ самого себе, який зосереджується в самому імені політика. Намагаючись сформулювати свою концепцію зовнішньої політики американські президенти здійснюють спроби увіковічнити свої імена. Особливе місце в психології американських президентів займають норми та цінності, які певним чином відповідають загальноприйнятим. Лідер покликаний бути новатором, людиною, що може переступити старі норми та цінності і навіть закони. Парадокс полягає в тому, що справжній лідер змушений поєднувати непоєднуване. Він зобов'язаний бути консерватором і оберігати свою політичну систему, американське суспільство. А із іншого боку, для розвитку того ж суспільства, для досягнення нового вищого рівня життя народу він змушений бути новатором, змушений вміти ставити та досягати нові цілі. А це означає, що йому приходится руйнувати звичні, усталені погляди. Американцям віриться, що політики керуються у своїх вчинках моральними та прагматичними принципами, і що їхні моральні цінності набагато вищі ніж ті, що притаманні авторитарним і диктаторським урядам.

Отже, політична промова є частиною політичного дискурсу, особливим різновидом політичного акту комунікації і одним з видів соціальної дії. Слід зауважити, що основною функцією політичної промови є мовний вплив на свідомість електорату, що полягає у прагненні політичного діяча заручитися підтримкою якомога ширших верств населення і популяризувати власні політичні погляди в суспільстві.

Головний мотив поведінки президентів полягає в їхньому стремлінні досягти влади для того, щоб втілити власну ментальну картину світу, максимально наближену до картини світу американського політикуму.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в аналізі мови політичних промов американських політиків, виокремленні базових концептів і понять.

Література:

1. Алтунян А. Г. Анализ политических текстов / А. Г. Алтунян. – М. : Университетская книга; Логос, 2006. – 384 с.
2. Андрусак І. В. Лексика політичної коректності: номінативний та прагматичний аспекти / І. В. Андрусак // Сучасні дослідження з іноземної філології: Зб. наук. праць. Відп. ред. Фабіан М. П. – Ужгород : ТзОВ «Папірус-Ф», 2008. – Вип. 6. – С. 41–46.
3. Бутова І. С. Прагматико-функціональні особливості політичного дискурсу США та України XXI століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. філол. н.: спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / І. С. Бутова. – Львів, 2011. – 20 с.
4. Донець П. М. Національно-культурна специфіка дискурсу / П. М. Донець // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен // Під заг. ред. Шевченко І. С. – Харків : Константа, 2005. – С. 198–232.
5. Донченко О. Архетипи соціального життя і політика: Монографія / О. Донченко, Ю. Романенко. – К. : Либідь, 2001. – 334 с.
6. Ермакова О. Б. Человек и цвет в русской языковой картине мира: цвет и раса / О. Б. Ермакова // Вестник Московского Университета. – Серия 9. Филология. – 2007. – № 3. – С. 129–134.
7. Коваленко А. Б. Соціальна психологія / А. Б. Коваленко, М. Н. Корнев. – К. : Вид-во «Геопринт», 2006. – 400 с.
8. Коваль М. А. Українська ментальність як складова сучасного державотворення / М. А. Коваль // Мультиверсум. – 2002. – Вип. 27. – С. 47–54.
9. Козырев Г. И. Политическая конфликтология: учебное пособие / Г. И. Козырев. – М. : ИД «ФОРУМ»: ИНФРА-М, 2008. – 432 с.
10. Леонтьев А. Н. Образ мира / А. Н. Леонтьев // Избранные психологические произведения. В 2-х т. Т II. – М. : Педагогика, 1983. – С. 251–261.
11. Миронова Н. Н. Политический дискурс vs оценочный дискурс / Н. Н. Миронова // Политический дискурс в России. – Москва : Наука, 1997. – С. 41–50.
12. Ольшанский Д. В. Основы политической психологии / Д. В. Ольшанский. – Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – 496 с.
13. Почепцов Г. Г. Семиотика / Г. Г. Почепцов – М. : «Рефл-бук», К. : «Ваклер», 2002. – 432 с.
14. Семитко А. П. Русская правовая культура: мифологические истоки и предпосылки / А. П. Семитко // Государство и право. – 1992. – № 10. – С. 108–113.
15. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність: [монографія] / К. Серажим / За ред. В. Різуна. – К. : КНУ, 2002. – 392 с.
16. Фоменко О. С. Лінгвістичний аналіз сучасного політичного дискурсу США (90-ті роки ХХ століття). Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1998. – 18 с.
17. Чудинов А. П. Политическая лингвистика / А. П. Чудинов. – М. : Флинта: Наука, 2007. – 256 с.
18. Шейгал Е. И. Инаугурационное обращение как жанр политического дискурса / Е. И. Шейгал // Жанры речи-3. – Саратов, 2002. – С. 205–214.
19. Robertson J. O. American myth, American reality / Robertson James Oliver. – New York : Hill & Wang, 1980. – 398 p.